

โครงการ ข้อคิด คำสอน จากบทกลอนสุนทรภู่

ข้อคิดและคำสอนจากบทกลอนของสุนทรภู่

วรรณกรรมของสุนทรภู่ได้สอดแทรกหลักธรรมคำสอนของ พระพุทธศาสนาไว้เสมอ เป็นทั้งคติเตือนใจและสอนใจ ไม่ให้ตกอยู่ในความประมาทในชีวิต นับได้ว่าสุนทรภู่เป็นทั้งจินตกวี และกรรมกวี ที่มีความคิด ความรู้ ความเข้าใจเกี่ยวกับมนุษย์อย่างกว้างขวางและลึกซึ้ง มีความสามารถในการแทรกคติธรรมและปรัชญาไว้ในวรรณกรรมของท่านได้อย่างเหมาะสม ลึกซึ้งคมคาย กลมกลืนกับเนื้อเรื่อง และเหตุการณ์ของวรรณกรรมนั้น ๆ คำสอนทั้งหมดล้วนทรงคุณค่า ควรแก่การนำมาปฏิบัติตามอย่างแท้จริง เพราะสามารถนำมาประยุกต์ใช้ได้กับทุกยุคทุกสมัย และใช้ได้กับคนทุกชนชั้น ตัวอย่างข้อคิดและคำสอนจากบทกลอนของสุนทรภู่ มีดังต่อไปนี้

๑. ข้อคิดและคำสอนเรื่องการพูด

บทประพันธ์ของสุนทรภู่สอนให้ตระหนักถึงความสำคัญของการพูด คำพูดนับเป็น สิ่งสำคัญที่จะสร้างมิตรและก่อศัตรูให้เราได้ อีกทั้งยังเป็นเสน่ห์แก่ผู้พบเห็น หากเราจะรู้จักใช้ ถ้อยคำให้ถูกต้อง เหมาะสม เช่น

ถึงบางพูดพูดดีเป็นศรีศักดิ์	มีคนรักสรรเสริญร้อยยิจิต
แม้พูดชั่วตัวตายทำลายมิตร	จะชอบผิดในมนุษย์เพราะพูดจา
	(นิราศภูเขาทอง)

การสอนให้พูดจาสุภาพ อ่อนหวาน คำพูดที่อ่อนหวาน จะนำมาซึ่งความสำเร็จในชีวิต หรือในการประกอบกิจการงาน เช่น

จะพูดจาปราศรัยกับใครนั้น	อย่าตะคั่นตะคอกให้เคืองหู
ไม่ควรพูดอ้ออึ้งขึ้นมึงกู	คนจะหลู่ถ่วงถามไม่ขามใจ
แม้จะเรียนวิชาทางค้าขาย	อย่าปากร้ายพูดจาอหังมาลัย
จะซื่อง่ายขายดีมีกำไร	ด้วยเขาไม่เคืองจิตระอิดระอา
	(สุภาษิตสอนหญิง)

มาตั้งขายฝ้ายเจ้าของไม่ต้องถือ	เห็นเรือล่องร่องว่าซื้อทับทิมเหนอ
จะพูดจาการวะทั้งคะเออ	เสียนอเหนือหน้าตาน่าเอ็นดู
	(นิราศเมืองเพชร)

อันโซ่ตรวนพรวนพันมันไม่อยู่	กงหนีผู้ซ่อนหมุนในฝุ่นผง
แม้ผูกใจไว้ด้วยปากไม้จากองค์	อุตส่าห์ทรงทราบแบบที่แยบคาย
	(เพลงยาวถวายโอวาท)

สอนว่าเกิดเป็นคนจะตกทุกข์ได้ยากหรือสุขสบายอยู่ที่คำพูด ดังนั้นก่อนจะพูดสิ่งใด
ควรคิดก่อน หรือเมื่อมีผู้ขามาพูดเกี่ยวพาราสิ ถ้าไม่ชอบก็ควรเฉยไว้ไม่ควรตอบโต้ จะทำให้
เขาเกรงใจ ไม่กล้ามาล่วงเกินอีกต่อไป

เป็นมนุษย์สุคนิยมเพียงลมปาก	จะได้ยากโหยหิวเพราะชีวหา
แม้พูดดีมีคนเขาเมตตา	จะพูดจางพิเคราะห์ให้เหมาะสม
ถึงชายใดเขาพอใจมาพูดเกี่ยว	อย่าโกรธเกรี้ยวโกรธาว่าหยาบหยาม
เมื่อไม่ชอบก็อย่าตอบเพื่อความตาม	มันจะลามเล่นเลยเหมือนเคยเป็น

(สุภาษิตสอนหญิง)

ควรคิดก่อนพูด ให้รู้ว่าอะไรควรพูด อะไรไม่ควรพูด เพราะคำพูดที่พูดออกไปอาจจะ
ทำให้ผู้ฟังสะเทือนใจ เสียใจ ผิดหวัง วิตกกังวล โกรธ

อันอ้อยตาลหวานลิ้นแล้วสิ้นซาก	แต่ลมปากหวานหูไม่รู้หาย
แม้เจ็บอื่นหมิ่นแสบจะแคลนคลาย	เจ็บจนตายเพราะเหน็บให้เจ็บใจ

(เพลงยาวถวายโอวาท)

ถึงบางบอนบอนที่นี่มีแต่ชื่อ	เขาเลื่องลือบอนข้างบางยี่ขัน
อันบอนต้นบอนน้ำตาลขอมหวานมัน	แต่ปากคันแก้ไขมิใคร่ฟัง

(นิราศเมืองเพชร)

๒. ข้อคิดและคำสอนเรื่องวิชาความรู้

สุนทรภู่ได้สอดแทรกเกี่ยวกับความสำคัญของ วิชาความรู้ ไว้ในบทประพันธ์
เป็นการสอนให้ผู้อ่านได้ชวนขวนขวายหาวิชาความรู้เพื่อจะได้นำมาใช้ให้เกิดประโยชน์ในชีวิต

อันความคิดวิทยาเหมือนอาวุธ	ประเสริฐสุดซ่อนใส่เสียในฝัก
สงวนคมสนี่ก็ใครอีกสัก	จึงค่อยชักเชือดฟันให้บรรลัษ

(เพลงยาวถวายโอวาท)

มีความรู้อยู่กับตัวกลัวอะไร	ชีวิตไม่ปลดปลงคงได้ดี
-----------------------------	-----------------------

(พระอภัยมณี)

แม้ใครรักรักมั่งชั่งชั่งตอบ	ให้รอบคอบคิดอ่านนะหลานหนา
รู้สิ่งใดไม่สู้รู้วิชา	รู้รักษาตัวรอดเป็นยอดดี

(พระอภัยมณี)

วิสัยคนทนคงเข้ายังบุรุษ	ฤทธิรุตแรงร้ายกายสิทธิ์
แม้เพลิงกาฬผลาญแผ่นดินสิ้นชีวิต	อำนาจฤทธิ์ย่อมแพ้แก่ปัญญา

(พระอภัยมณี)

ลูกผู้ชายลายมือนี่คือยศ	เจ้าจงอุตส่าห์ทำสมาธิสมาธิ
	(เสภาขุนช้างขุนแผน)
อันข้าไทได้ฟังเขาจึงรัก	แม้ถอยศักดิ์สิ้นอำนาจ
วาสนา เขาหน้าหนีมิได้อยู่คู่ชีวา	แต่วิชาช่วยกายจนวายปราณ
	(เพลงยาวถวายโอวาท)
รู้วิชาก็ให้รู้เป็นครูเขา	จึงจะเบาแรงตนช่วยขวนขวาย
มีข้าไทใช้สอย ค่อยสบาย	ตัวเป็นนายโง่งงบ่าวไม่เกรง
	(พระอภัยมณี)
รู้อะไรก็ไม่สู้รู้วิชา	ไปเบื้องหน้าเดี๋ยวใหญ่จะให้คุณ
	(ขุนช้างขุนแผน)

๓. ข้อคิดและคำสอนเรื่องความกตัญญู

ในบทประพันธ์หลาย ๆ ตอน สุนทรภู่ได้แสดงให้เห็นถึงความกตัญญูกตเวทิตา ต่อผู้มีพระคุณ ซึ่งสอนให้มีศีลมีสัจย์ และรู้จักกตัญญูรู้คุณต่อผู้มีคุณและ บิดามารดา อันเป็นคุณธรรม ที่จำเป็นอย่างยิ่งในสังคมทุกยุคทุกสมัย เพราะทำให้สังคมโดยรวมดีขึ้นไปได้ เช่น

อันรักษาศีลสัตย์กตเวทิตา	ย่อมเป็นที่สรรเสริญเจริญคุณ
ทรลักษณ์อกตัญญูตาเขา	เทพเจ้าก็จะแข่งทุกแห่งหน
ให้ทุกขร้อนนองนงอทรพล	พระเวทมนตร์เสื่อมคลายทำลายยศ
	(พระอภัยมณี)

พระชนกชนนีเป็นที่ยิ่ง	ไม่ควรทิ้งทอดพระคุณให้สูญหาย
ถึงลูกเมียเสียไปแม้ไม่ตาย	ก็หาง่ายดอกพื้เห็นไม่เป็นไร
	(สิงห์ไกรภพ)

ด้วยชนกชนนีนั่นมีคุณ	ได้การดูแลเลี้ยงรักษามาจนใหญ่
อุ้มอุทรป้อนข้าวเป็นเท่าไร	หมายจะได้ฟังพาธิดาดวง

ถ้าเราดีมีจิตคิดอุปถัมภ์	กุศลล้ำเลิศเท่าภูเขาหลวง
จะปรากฏยศยิ่งสิ่งทั้งปวง	กว่าจะล่วงลุถึงซึ่งพิมาน
เทพไทในห้องลับหอกชั้น	จะชวนกันสรรเสริญเจริญสาร
ว่าสตรีนี้เป็นยอดอุพาพาล	ได้เลี้ยงท่านชนกชนนี
	(สุภามิตสอนหญิง)

๔. ข้อคิดและคำสอนเรื่องการรู้จักสังเกตคน การเลือกคบคน

บทกลอนของสุนทรภู่ได้สอนให้รู้จักสังเกตคน คือไม่ดูเพียงรูปร่างภายนอกแต่ควร
คุลิกเข้าไปถึงภายในจิตใจ เพราะบางคนรูปร่างภายนอกดี แต่จิตใจไม่ดี บางคนนั้นรูปร่างหน้าตา
ไม่สวยงาม แต่จิตใจนั้นดีงาม เมื่อรู้จักสังเกตเช่นนี้แล้วก็ เลือกคบคน ที่จิตใจดี เพราะการคบคน
เป็นสิ่งที่มามีอิทธิพลต่อการกำหนดชีวิตและอนาคตของเราให้รุ่งโรจน์ได้

เห็นขนุนหนามหนาไม่น่ากิน	แต่รสกลืนภายในชอบใจคน
เหมือนรูปชั่วใจดีเจ้าพี่เฮ้ย	ไม่เลือกเลยสุดแท้แต่กุศล
ที่รูปดีใจชั่วตัวซุกซน	ไม่เป็นผลคบบยากลำบากใจ
	(นิราศพระประชม)

ถึงบางเคือ โอ้มะเคือเหลือประหลาด	บังเกิดชาติแมลงหวี่มีในไส้
เหมือนคนพาลหวานนอกข้อมขมใน	อุปไมยเหมือนมะเคือเหลือระอา
	(นิราศภูเขาทอง)

การหลีกเลี่ยงที่จะคบหากับคนพาล เพราะหากจะมองหาความปรารถนาดีในหมู่คนพาล
คงจะไม่มี และหากจะไปหาความจริงใจจากคนพาลนั้นก็ไม่มีอีกเช่นเดียวกัน เพราะความจริง
ทั้งหลายอาจถูกปิดเบือน คนพาลจะทำให้คนที่บริสุทธิ์กลายเป็นคนผิดไป แม้ความจริงจะปรากฏว่า
ถูกต้อง แต่คนพาลจะแก้งกล่าวหาเรื่องที่ไม่มีมูลขึ้นมา ซึ่งสิ่งเหล่านี้จะเกิดขึ้นอีกร้าไป ไม่รู้จัก
จบสิ้น トラบใดที่เขายังเป็นพาล

อันมนุษย์สุดจะเชื่อมั่นเหลือปด	พูดสะบดแล้วสะบัดไม่ขัดสน
เพราะแต่คำน้ำจิตคิดประจัญ	ปากเป็นผลใจเป็นพาลเหลือมารยา
ใครหลงลิ้นกินลูกขอกก็พอม้วย	ต้องตายด้วยปากมนุษย์ที่มูสา
คนทุกวันมันมีชื้อถือสัจจา	สู้สัตว์ป่าก็ไม่ได้ใจลำพอง
	(โกบุตร)

บทกลอนบางบทสอนให้อ่านไว้วางใจคน เพราะเราไม่อาจหยั่งลึกเข้าไปถึงในจิตใจ
ของคนบางคนได้ ว่าเขาจะมีจิตใจที่ซื่อตรงหรือไม่

แล้วสอนว่าอย่าไว้ใจมนุษย์	มันแสนสุดลึกล้ำเหลือกำหนด
ถึงเถาวัลย์พันเกี่ยวที่เลี้ยวลด	ก็ไม่คดเหมือนหนึ่งในน้ำใจคน
	(พระอภัยมณี)

อันคดอื่นหมิ่นคดกำหนดแน่	เว้นเสียแต่ใจมนุษย์สุดกำหนด
ทั้งลวงล่องอเสียวทั้งเลี้ยวลด	ถึงคล่องคดก็ยังไม่เหมือนใจคน”

(นิราศเมืองเพชร)

๕. ข้อคิดและคำสอนเรื่องความรัก

บทกลอนของสุนทรภู่ให้ข้อคิด คำสอน ที่เตือนสติในเรื่องของความรักในหลากหลายรูปแบบ เช่น ความรักของบิดามารดาที่มีต่อบุตร ความรักระหว่างหนุ่มสาว

แม่รักลูกลูกก็รู้ว่ายู่ว่ารัก

จะกินนอนนอนว่าเมตตาเตือน

มนุษย์นี้ที่รักอยู่สองสถาน

ที่พึ่งหนึ่งพึ่งได้แต่กายตน

จะหักอื่นขึ้นหักก็หักได้

สารพัดตัดขาดประหลาดนัก

ใครอื่นสักหมิ่นแสนไม่แม่นเหมือน

จะจากเรือนร้างแม่ก็แต่กาย

(ขุนช้างขุนแผน ตอนกำเนิดพลายงาม)

บิดามารดารักมักเป็นผล

เกิดเป็นคนคิดเห็นจึงเจรจา

(พระอภัยมณี)

หักอาลัยนี้ไม่หลุดสุดจะหัก

แต่ตัดรักนี้ไม่ขาดประหลาดใจ

(นิราศอิเหนา)

สุนทรภู่สอนให้ผู้หญิงเก็บอารมณ์และความรู้สึกต่าง ๆ ไว้ภายใน ไม่ควรแสดงออกจนนอกหน้า ทำใจให้หนักแน่นไม่อ่อนไหวสั่นคลอนไปตามคำเกี้ยวพาราสีของผู้ชาย

อันที่จริงหญิงชายย่อมหมายรัก

แม่นจกักรักไว้ให้อารมณ์

ดังพฤษยาต้องวายุพัดโบก

จงยับยั้งชั่งใจเสียให้ดี

มิใช่จักตัดทางที่สร้างสม

อย่ารักชมนอกหน้าเป็นราคะ

เขยื้อนโยกก็แต่กิ่งไม้ทิ้งที่

เหมือนจามรีรู้จักรักษากาย

(สุภายิตสอนหญิง)

ในเรื่องความรักนับว่าบทกลอนของท่านสุนทรภู่ สามารถแจ่มแจ้งและอธิบายคำว่า รัก ได้อย่างชัดเจนยิ่ง สามารถบรรยายให้เห็นอาการของคนที่มีความรักว่าเป็นเช่นไร เป็นการเตือนสติในเรื่องของความรักได้เป็นอย่างดี เช่น

เขาย่อมเปรียบเทียบความเมื่อยามรัก

ครั้นจิตจางห่างเหินไปเนิ่นนาน

อดอะไรจะเหมือนอดที่รสรัก

ไม่เห็นรักหนักสิ้นในวิญญา

แต่น้ำผักดัมขมขมว่าหวาน

แต่น้ำตาลก็ว่าเปรี้ยวไม่เหลียวแล

(พระอภัยมณี)

อกจะหักเสียด้วยใจอาลัยหา

จะเป็นบ้าเสียเพราะรักสลักทรวง

	(พระอภัยมณี)
ไม่เมาเหล้าแล้วแต่เรายังมารัก	สุดจะหักห้ามจิตคิดโจน
ถึงเมาเหล้าเข้าสายก็หายไป	แต่เมาใจนี้ประจำทุกค่ำคืน
	(นิราศภูเขาทอง)
สารพัดตัดขาดประหลาดใจ	ตัดอาลัยตัดสวาทไม่ขาดความ
	(นิราศพระปฐม)
บทกลอนที่สะท้อนให้เห็นว่าพิษรักแรงหึงมีผลแค่ไหนต่อคนเรา	
อันโสภอันหมั่นแสนในแดนโลก	มันไม่โสภลึกลึซึ่งเหมือนหึงฝัว
ถึงเสียทองของรักสักเท่าตัว	ค้อยยังชั่ว ไม่เสียคายเท่าชายเขื่อน
	(พระอภัยมณี)

และยังมีบทกลอนที่ สอนให้ผู้หญิงอย่าหลงคำพูดเกี่ยวพาราตีของผู้ชาย เพราะผู้ชายมักมีชั้นเชิงหลายอย่าง แม้ที่บอกว่ารักนัก แท้จริงอาจไม่ได้มีความหมายตามที่กล่าวเลยก็ได้ เพราะฉะนั้นผู้หญิงจึงควรพิจารณาให้ถ่องแท้เสียก่อนว่า ผู้ชายที่เสนอดัวมาเกี่ยวพาราตีนั้น เป็นคนเช่นใด หากใจเร็วหลงเชื่อคารมชายก็อาจจะตกลงไปในหลุมพรางที่เขาตกไว้

แม้ผู้ชายใดใจประสงค้ม่าหลงรัก	ให้รู้จักเชิงชายที่หมายมั่น
อันความรักของชายนี้หลายชั้น	เขาว่ารักรักนั้นประการใด
จงพิจารณาพิศดูให้รู้แน่	อย่าทำแต่ใจเร็วจะเหลวไหล
เปรียบเหมือนปริศนาอย่าไว้ใจ	มันมักไหล่แปลงขุมเป็นหลุมพราง
	(สุภายิตสอนหญิง)

๖. ข้อคิดและคำสอนเรื่องการประพฤติปฏิบัติตนให้เป็นผู้หญิงที่มีค่า

มีบทกลอนจากผลงานของสุนทรภู่ สอนผู้หญิงวัยสาวให้ตระหนักถึงคุณค่าและศักดิ์ศรีของผู้หญิง โดยเปรียบผู้หญิงในวัยสาวว่าเสมือนเพชรพลอยซึ่งสูงทั้งคุณค่า ราคา และความงาม หากเกิดรอยแตกร้าวหรือเป็นตำหนิก็จะทำให้คุณ ค่าสูญสิ้นไป เช่นเดียวกับหญิงสาวซึ่งควรสงวนตัวสงวนใจรักษาคุณค่าของผู้หญิงไว้ จะเพิ่มความสง่างามมากยิ่งขึ้น

ผู้ใดเกิดเป็นสตรีอันมีศักดิ์	บำรุงรักษากายไว้ให้เป็นผล
สงวนงามตามระบอบให้ชอบกล	จึงจะพ้นภัยพาลการนิินทา
เป็นสาวแซ่แร้วสวยสะอาด	ก็หมายมาดเหมือนมณีอันมีค่า
แม้แตกร้าวรานร่อยถอยราคา	จะพลอยพาหอมหายจากกายนาง

(สุภาษิตสอนหญิง)

สุนทรภู่ยังสอนให้หญิงสาวมีความตระหนงในศักดิ์ศรีของตน ไม่ว่าจะมิฐานะต่ำต้อย
เพียงใดก็ มีศักดิ์ศรีของความเป็นผู้หญิงทัดเทียมกัน โดยหยิบยกความสง่างามของนกยูงซึ่งซ่อน
วงหางอันวิจิตรงดงามไว้อย่างสงบเสงี่ยม ต่อเมื่อรำแพนหางออกมา ใครๆ ก็เห็นเลื่อมลาย
อันงดงามน่าประทับใจ การถนอมอาการอย่างเสงี่ยมเจียมตนจะเพิ่มศักดิ์ศรีของหญิง
ให้สูงส่งยิ่งขึ้น

อันตัวต่ำแล้วอย่าทำให้กายสูง คู่เคียงยุงแววยังมีที่วงหาง
ค่อยเสงี่ยมเจียมใจจะไรวาง ให้ต้องอย่างกริยาเป็นนารี

(สุภาษิตสอนหญิง)

สุนทรภู่สอนผู้หญิงให้รู้จักรักษานวลสงวนตัว โดยให้คำนึงถึงเกียรติยศชื่อเสียงและ
ความรู้สึกรักของพ่อแม่ที่จะได้รับ เมื่อลูกสาวของตนไม่รักษานวลสงวนตัว และไม่รู้จักหักห้ามใจตัวเอง
ควนปล่อยตัวปล่อยใจให้ชายก่อนเวลาอันสมควร ดังคำกลอนที่ว่า

จงรักษานวลสงวนนามห้ามใจไว้ อย่าหลงไหลจำคำที่ร้ายสอน
คิดถึงหน้าบิดาแลมารดร อย่ารีบร้อนเร็วนักมักไม่ดี

(สุภาษิตสอนหญิง)

ไม่ควรรักก่อนวัยอันสมควร จะทำให้ความงามและคุณค่าของ ผู้หญิงลดลง เพราะ
เรื่องการมีคู่ เมื่อถึงเวลาที่จะมาเอง ดังคำกลอนที่ว่า

เมื่อสุกงอมหอมหวานจึงควรหล่น อยู่กับต้นอย่าให้พรากไปจากที่
อย่าชิงสุกก่อนห้ามไม่งามดี เมื่อบุญมีคงจะมาอย่าปรารมภ์

(สุภาษิตสอนหญิง)

๗. ข้อคิดและคำสอนเรื่องการประหยัดอดออม

บทกลอนที่ให้ข้อคิด สอนใจเรื่องการประหยัด มัชยัสถ์ รู้จักการเก็บหอมรอมริบ รู้จัก
การใช้จ่ายใช้สอยตามฐานะของตน ถ้ามีน้อยก็กินน้อยใช้น้อยตามฐานะ ไม่ใช่จ่ายตามคนที่มิฐานะ
ร่ำรวยกว่า เช่น

มีสติพึงประจบให้ครบบาท อย่าให้ขาดสิ่งของต้องประสงค์
จงมักน้อยกินน้อยค่อยบรรจง อย่าจ่ายลงให้มากจะยากนาน
ไม่ควรซื้อก็อย่าไปพิไรซื้อ ให้เป็นมือเป็นคราวทั้งควหาหวาน
เมื่อพ่อแม่แก่เฒ่าชรากาล จงเลี้ยงท่านอย่าให้อดระทดใจ

(สุภามิตสอนหญิง)
เห็นผู้ที่มีทรัพย์ประดับแต่ง
อย่าทำแข่งวาสนากระยาหั้น
ของตัวน้อยก็จะถอยไปทุกวัน
เหมือนตัดบันดันทุนสูญกำไร
(สุภามิตสอนหญิง)

๘. ข้อคิดและคำสอนเรื่องกฎแห่งไตรลักษณ์

บทกลอนของสุนทรภู่สอดแทรก เรื่องกฎแห่งไตรลักษณ์ แสดงความจริงเกี่ยวกับ
ธรรมชาติแห่งวิถีชีวิตมนุษย์ที่ตกอยู่ภายใต้กฎแห่งไตรลักษณ์ คือ อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา เช่น
ตั้งองค์ฐานรานราวถึงก้าวแรก
ไอ้เจดีย์ที่สร้างยังร้างรัก
กระนั้นหรือชื่อเสียงเกียรติยศ
เป็นผู้ศึมีมากแล้วยากเย็น

เผยอแยกยอดสุดก็หลุดหัก
เสียดายนักนิกน่าน้ำตากระเด็น
จะมีหมดล่วงหน้าทันตาเห็น
คิดก็เป็นอนิจจังเสียทั้งนั้น

(นिरาษฎุเขาทอง)

โบราณท่านสมมุติมนุษย์นี้
ที่ทุกข์โศกโรคคร่อนค่อยผ่อนปรน

ยากแล้วมีไหมสำเร็จถึงเจ็ดหน
คงจะพันโทษทัณฑ์ไม่บรรลี่ยศ

(ขุนช้างขุนแผน)

อันกำเนิดเกิดมาในหล้าโลก

สุขกับโศกมิได้สิ้นอย่าสงสัย

(พระอภัยมณี)

วิสัยโลกโศกสุขทุกข์จรูระ

ย่อมพบปะไปกว่าจะอาศัย

(พระอภัยมณี)

อันทุกข์โศกโรคภัยในมนุษย์
เหมือนกงเวียนกำเกวียนเวียนระไว

ไม่รู้สุดสิ้นลงที่ตรงไหน

จงหักใจเสียเถิดเจ้าเขาวมาลย์

(พระอภัยมณี)

บาทหลวงว่าวิสัยในมนุษย์
ห้ามเกศว่าอย่าหงอกยังนอกใจ

พินจะหลุดแล้วก็ห้ามปรามไม่ไหว

มันขึ้นหงอกออกจนได้มันไม่ฟัง

(พระอภัยมณี)

๙. ข้อคิดและคำสอนเรื่องเบญจศีล

ผลงานสุนทรภู่ได้สอดแทรกหลักธรรมคำสอนเรื่องศีล ๕ หรือ เบญจศีล ข้อควรปฏิบัติ
เพื่อความประพฤติชอบทั้งกาย วาจา ใจ เพื่อควบคุมตนเองเพื่อตั้งอยู่บนความไม่เบียดเบียน
ชีวิตของเราจะก้าวหน้าในทุก ๆ เรื่อง ถ้าเราประพฤติปฏิบัติตน โดยยึดศีลทั้ง ๕ ข้อ ซึ่งเป็นพื้นฐาน
ของการปฏิบัติดี ปฏิบัติชอบ

ถึงโรงเหล้าเตากลั่นควันโขมง
โอบาปกรรมน่านรกเจียวอกเรา

จิวรกลีบหอกงคูลีแหลม
ใครทำซู้คู่ท่านครั้นบรรลัย

มีคันโพงผูกสายไว้ปลายเสา
ให้มัวเมาเหมือนหนึ่งบ้าเป็นน่าอาย
(นิราศภูเขาทอง)

ดั่งขวากแซมเลื่อมแซกแตกไสว
ก็ต้องไปป็นต้นน่าขนพอง
(นิราศภูเขาทอง)

๑๐. ข้อคิดและคำสอนในการดำเนินชีวิต

ผลงานของสุนทรภู่ทุกเรื่องมีข้อคิดและคำสอนที่สอดแทรกไว้ในเนื้อเรื่องที่สนุกสนาน น่าติดตาม พร้อมบทกลอนที่ไพเราะ ใช้น้ำคำ ใช้น้ำความได้ลึกซึ้งกินใจ ซึ่งข้อคิด คำสอนเหล่านี้ผู้อ่านสามารถนำไปปรับใช้ในชีวิตประจำวันได้อย่างดียิ่ง เช่น การช่วยเหลือพึ่งพาอาศัยกัน การไม่ ยึดติดกับรูป รส กลิ่น เสียง สัมผัส การรู้จักสนทนาปราศรัยกับผู้อื่น การทำสิ่งใดให้มีความตั้งใจเพียรพยายามให้ถึงที่สุด การทำให้จิตใจให้บริสุทธิ์ผ่องแผ้ว ดังบทกลอนต่อไปนี้

โบราณว่าถ้าเหลือกำลังลาก

อันรูปรสกลิ่นเสียงเคียงสัมผัส
ครั้นระงับดับขันธสันดาน

หนึ่งนักปราชญ์ราชครูซึ่งรู้หลัก
อุตสาห์ถามตามประสงค์งานงใน

จับให้มันคั่นหมายให้วายวอด
ตัดให้ขาดปรารถนาหาสิ่งใด

ไอ้เทียนเอ๋ยเคยแจ่งแสงสว่าง
เหมือนมิดในใจจนต้องวนเวียน

จงออกปากบอกแซกช่วยแบกหาม
(พระอภัยมณี)

ที่ลฤหัดถ์หวงแหนไม่แก่นสาร
ยอมสาธารณ์เปื้อยเนาเสียเปล่าตาย
(พระอภัยมณี)

อย่าถือศักดิ์สนทนาอหังมาลัย
จึงจักได้รู้รอบประกอบการ
(เพลงยาวถวายโอวาท)

ช่วยให้รอดรักให้ชิดพิสมัย
เพียรจงได้ดังประสงค์คงจะดี
(เพลงยาวถวายโอวาท)

มาหมองหมางมิดมิดตะขวิดตะเขวียน
ไม่ส่องเทียนให้สว่างหนทางเลย
(นิราศเมืองเพชร)

ท่านสุนทรภู่ ได้ให้ข้อคิดเกี่ยวกับการเมาสุราไว้ว่าคนเราไม่ได้เมาเหล้าอย่างเดียว
ที่ทำให้ขาดสติ หากแต่การเมารักนั้นหนักกว่าการเมาเหล้า แต่ที่หนักยิ่งไปกว่านั้นก็คือ เมาใจ
ของตนเอง ใจที่เมานั้น เช่น มัวเมาในอำนาจวาสนา เมาในความรู้ความสามารถที่มีอยู่

ไม่เมาเหล้าแล้วแต่เรายังเมารัก สุดจะหักห้ามจิตคิดไฉน
ถึงเมาเหล้าเข้าสายก็หายไป แต่เมาใจนี้ประจำทุกค่ำคืน

(นิราศภูเขาทอง)

บทกลอนที่ให้ข้อคิด คำสอนให้ผู้อ่านเข้าใจธรรมชาติของมนุษย์ เช่น เรื่องการพุดจา
นินทาของเพื่อนมนุษย์นั้น ยากที่จะห้ามได้ เมื่อเข้าใจ เช่นนี้แล้ว เราจะได้ทำใจไม่ควรไปใส่ใจ
คำนินทาเหล่านั้น

อันนินทากาลเหมือนเทน้ำ ไม่ชอกช้ำเหมือนเอามีดมากรีดหิน
แค้นองค์พระปฏิมายังราคิน คนเดินดินหรือจะสิ้นคนนินทา

(พระอภัยมณี)

กวีนิพนธ์ของท่านสุนทรภู่ที่แม่จะประพันธ์ไว้เมื่อร่วม ๒๐๐ ปีล่วงมาแล้ว แต่ก็ยัง
ทรงคุณค่าอยู่เสมอ เพราะนอกจากถ้อยคำจะไพเราะสละสลวย คล่องจอง ง่ายต่อการจดจำ
แล้ว ยังเป็นคำสอนที่ให้ข้อคิด และแสดงลักษณะของโลกที่เราสามารถนำมาใช้ได้ทุกยุคทุกสมัย
ตลอดมา